

oloja koskenut kiertokysely, symposiumin keskustelut, esitelmät ja suositukset saadaan joidenkin kuukausien kuluttua leikkiin, kunhan virallinen selostaja (rapporteur general) lis. Anders Nygård saa työnsä päätökseen. Tätä ennen tulevat esitelmät julki suomeksi Kasvatus-lehden numerossa 1/1973.

Muista seurannaistoimista mainittakoon suomalais-ruotsalaiseksi suunniteltu seminaari suomalaislasten kielitilanteesta Ruotsissa sekä AFinLA:n suunnittelema seminaari äidinkielen ja vieraiden kielten opettamisen koordinoimisesta; kumpikin on aiottu pitää syksyllä 1973.

Pitemmän tähtäyksen suunnitelmissa voitaisiin ehkä meilläkin ottaa varteen se symposiumin suositus, että lingvistiikan teorian ja kielenopetuksen välille tarvitaan tieteidenvälinen elin, joka välittää ja muokkaa tietoa tarvittavaan sovellusasuun, tekee tarpeellisia selvityksiä ja kartoituksia opetuksen ja suunnittelun tueksi. Tällaista toimintaa on runsaasti tekeillä Englannissa, ja Ruotsissa on parhaillaan suunnitteilla laitot, jonka työnä on »Institution för tillämpad nordisk språkvetenskap». Olisiko tässä jotakin pohjaa Nykysuomen laitoksen vastaiselle kehittämiselle?

Auli Hakulinen

Lauseopin ja semantiikan päivät Tampereella

Ensimmäiset lauseopin ja semantiikan päivät, jotka pidettiin Tampereella 23.—24. 9. 1972, olivat ilonaihe kaikille alasta kiinnostuneille, ja niistä päätettiin heti tehdä traditio. Kehitys on suuressa maailmassa vienyt lauseoppia ja semantiikkaa yhä hämmäntävämpiin suuntiin. Sen verran voidaan turvallisesti sanoa, että ne ovat joutuneet erottamattomasti yhteen. Se-

mantiikkaa ei enää käsitetä kieliopin ulkopuolella olevaksi alueeksi.

Etsittäessä muita yleisiä linjoja päiviltä, joilla saivat tilaa mitä erityyppisimmät esitykset niin kuin näin alussa oikein onkin, tulee mieleen jonkinlainen kokonaiskäsitys kieliopin luonteesta. Transformaatiokieliopin tiukka lausekeskeisyys nähtiin riittämättömäksi kaikkien ongelmien ratkaisemiseen: on otettava huomioon tekstikokonaisuuksia ja puhetilanteita, niin vaikeata kuin se teknisesti onkin. Kiinnostusta osoitettiin funktionaaliseen lauseanalyysiin, ilmausten jäsentymiseen kommunikaation kannalta. Yleisemminkin tuntui tiivistyvän sellainen käsitys, että kieliopissa on eri tasoja: syvimmillä on lauseen informaation ydin, joka ehkä rakentuu hiukan fillmorelaiseen tapaan, sitten ovat erilaiset modaaliset aspektit, puhujan asenteen ja tarkoituksen ilmeneminen sanomassa. Tämän ohella tietysti elää abstraktisyntaksi selkeimmässä muodossaan. Suomen kielen lauseopin perinteisiä ratkaisemattomia kysymyksiä ei kaihdettu, ja yhtenä yhteisenä tekijänä oli kiinnostus niistä ehkä pulmallisimpaan — eksistentiaalilauseisiin.

Semantiikan ongelmat asetti paikoilleen Esa Itkonen (Suomen Akatemia) esityksellään »Kielellisen merkityksen luonteesta». Perinteisiä ja puutteellisiksi todettuja merkityskäsityksiä esiteltyään Itkonen totesi, että semantiikkaa ei voi epätäsmällisyyksittä nimittää kielen »tasoksi» kuin metaforisessa mielessä. Tarvitaan laajempaa näkökulmaa: kielenkäytön käsitettä, johon kuuluvat sekä kielen muoto että sen tehtävä. Itkonen käytti työkalujen analogiaa: lapiolla on lapionominaisuuksiensa lisäksi yhtä olennaisia ominaisuuksia, jotka johtuvat sen kulloisestakin käyttötarkoituksesta. Samoin syntaksi on kielen muotoa, jota käytetään viittaamaan kielenulkoiseen todellisuuteen. Tämä sen tehtävä on semantiikka. Kielenkäyttötapahtumaan kuuluvat aina seuraavat aspektit: kielenulkoinen todellisuus, puhujan psykologinen

todellisuus, syntaksi eli lauseen formaalinen aspekti sekä semantiikka eli se, että syntaksin avulla voidaan viitata kielenulkoiseen todellisuuteen.

Osmo Ikola tarttui vanhaan ongelmaan: miten voidaan jäsentää subjekti ja predikaatiivi sellaisissa *olla*-verbillisissä lauseissa kuin *Naamioitu henkilö oli Aune*. Ratkaisuyritykset ovat onnistuneet tuomaan esiin vain perinteisen lauseenjäsenyksen kriteerien ristiriitaisuudet. *Naamioitu henkilö osoittautui Auneksi* ja *Naamioitu henkilö olin minä* antavat subjektiksi eri henkilön, kongruenssikriteeri ja psykologinen luontevuus ovat ristiriidassa. Toisaalta itse puhetilanteesta käsin identifioivat lauseet jäsenyivät vaivatta ja koko kysymys tuntuu näennäisongelmalta. Yksityisen lauseen näkeminen ei siis riitä sen täyten analyysiin. Miltä identifioivat lauseet näyttävät syvärakenteessa, siitä sijakieliopilla on oma sanottavansa, ja ilmauksen lopullisen muodon määrää teeman valinta.

Paavo Siro oli ottanut käsiteltäväkseen suomen kielen passiivin ja sen, missä määrin se todella poikkeaa indoeurooppalaisesta passiivista. Pohjimmiltaan ero ei näytä kovin suurelta. Passiivisen ja aktiivisen lauseen ero ilmenee kummallakin taholla kahden syväsjän, »tekijän» ja »kokijan», järjestyksenä. Passiivi on tuntomerkkillinen ratkaisu, sillä valittaessa passiivinen lause kokija kohotetaan tekijän asemasta lauseen topic-ainekseksi. Siro esitti oman passiivilauseiden derivaattonsä, jonka pohjalta saadaan myös imperatiivin kolmas persoona sekä vanha refleksiivimuoto. Passiiviin kuuluu persoonamorfemi *hen*, joka on lauseen subjekti — joten myös intransitiiviverbeistä saadaan passiiveja. Se on kuitenkin ns. heikko subjekti, joka aina suffiksoituu.

Teemaa ja reemaa (aikaisemmat »psykologinen subjekti» ja »psykologinen predikaatti», engl. *topic* ja *comment*) käsittelee Auli Hakulinen, lähtökohtanaan asiaa eniten tutkineen Prahan koulukunnan lisäksi englantilainen Halliday. Hallidayn perusajatuksia on kielopin jako kolmeen

komponenttiin, semanttiseen, modaaliin ja tekstuaaliseen. Viimeksi mainitussa lause saa teemansa ja muutoinkin informaation välittämisen kannalta sopivimman lineaarisen järjestyksensä. Teeman valinta on puhujan oma valinta muttei suinkaan täysin vapaa niin kuin ei suomen sanajärjestyksään. Sille tulee sääntöjä ja rajoituksia joka komponentista, samoin erinäisiä tuotosrajoituksia aivan pintarakenteesta — esim. sivulause-subjekti ei voi olla teemana. Hakulinen katsoo teemaksi sen, mikä on lauseen alussa, eikä pidä sitä samana kuin »tunnettu», vaikka se tuntomerkittömässä tapauksessa sellainen onkin. Tuntomerkittömän teeman valinnan määräävät semantit ja modaalin komponentit, erikoistapauksia varten on painotuksella tapahtuvan sekundaarisen topikaalistamisen, erillisen emfaasin ja teeman »lykkäämisen» mahdollisuuksia.

Tähän funktionaaliseen lauseanalyysiin toi mielenkiintoisen ja meilläkin tutustumisen arvoisen näkökulman Haldur Öim Tarton yliopistosta. Sen luoneista Prahan lingvisteistä on nykyisin tunnetuin P. Sgall. Funktionaalista lauseanalyysiä on sellainen merkitysten kuvaus, joka ottaa huomioon myös sen funktion, joka lauseilla samoin kuin niiden jokaisella osalla on kommunikaatiossa. Tällainen kuvaustapa ei ole nykyisin yleisimpiä, kun transformaatiokielioppi keskittyy kielen loogiseen struktuuriin. Jako teemaan ja reemaankaan ei enää riitä. Öim pitää lauseita tiedotusten järjestyksenä: jokainen lauseen osan tuo oman lisänsä edellä tulleeeseen tiedotusmäärään. Prahassa tätä sanotaan »kommunikatiiviseksi dynamiseksi». Öim huomautti, että näkemys lauseista jonkinlaisena informaatiohierarkiana on olennainen nimenomaan katsottaessa asiaa kuulijan kannalta.

Oululaisten Pauli Saukkosen ja Hilkka-Liisa Matihaldin esitys suomen modusjärjestelmästä liittyy toisaalta Hallidayn käsityksiin, toisaalta puheaktiteoriaan. Modaalisuutta eli puhujan asennetta ilmaistaan joko analyttisesti erilaisin lause-

adverbein tai synteettisesti verbimuodoin. Saukkonen ja Matihaldi erottavat sellaisia synteettisin keinoin ilmaistavissa olevia asenteita kuin kysymys, epäily, arvelu, usko jne. Toinen ongelma sitten on, millainen jaon pitäisi olla ollakseen todella adekvaatti. Päivillä syntyi useaan otteeseen keskustelua siitä, millainen lauseen »syvimmän» kuvauksen tulisi olla. Yleisesti tuntui oltavan professori Saukkosen kanssa yhtä mieltä siitä, että modaalisuus on siinä omana haaranaan, erotettuna lauseen varsinaisesta propositio-osasta.

Eeva Kangasmaa-Minn (Turun Yliopisto) puhui genetiivin funktioista Tunkelon vanhan perinpohjaisen esityksen pohjalta. Genetiivihän ei »ilmoita» muuta kuin jotakin alisteista syntaktista suhdetta. Tunkelo nimittää näitä suhteita statuksiksi ja erottelee niiden eri tyyppejä. Genetiivi ei aina synny possessiivisesta konstruktiosta, ja sen analyysissä lienee paljonkin apua Fillmoren sija-käsitteestä. Jos »statusten» kriteerit pidetään selvinä, päädyttäneen juuri tähän.

Kalevi Wiikin kappale suomen kielen generatiivia syntaksia asetti eksistentiaalilauseet paikoilleen kieliopin kokonaiskuvaan. Analyysi soveltuu saumatta siihen, mitä kielioppi muutenkin vaatii, eikä tarvitse muualla esiintymättömiä transformatioita. Käyttöön otetaan ns. abstraktiverbi, jolla on tietyt semanttiset piirteet mutta joka ei välttämättä reaalistuu pintarakenteessa. Eksistentiaalilauseiden abstraktiverbi on ehkä LÖYTÄÄ tai Wiikin tällä kertaa ehdottama SISÄLTÄÄ. Se ei välttämättä sisällä kaikkia sisältää-tai löytää-pintaverbin piirteitä, useimmissa tapauksissa se reaalistuu olla-verbinä, ja sen objektina on eksistentiaalilauseen perinteellinen »subjekti». Kun perinteellisesti katsotaan, ettei eksistentiaalilauseessa ole objektia, joudutaan selittelemään poikkeuksellisesti käyttäytyvää subjektia. Wiikin analyysissä »subjekti» siis on objekti ja sen käytös sitä, että se noudattaa useita objektin sääntöjä (kielto, kvantiteetti). Täyden verbin sisältävät

lauseet (esim. *pihalla juoksi poikia*) taas on upotettu abstraktiverbin sisältävään lauseeseen. Paikallissija-attribuutin derivatiota Wiik käsittelee presuppositioiden avulla tilan muutoksena (*kannussa oli ~ kannusta tuli ~ kannuun tuli maitoa*).

Aimo Hakanen (Turun Yliopisto) eritelti suomen partisiippiarakenteita käyttäen transformaatiokieliopin kuvitustekniikkaa tahtomatta kuitenkaan esittää varsinaista generointia. Hakasen esitelmän keskeisimmäksi kysymykseksi tulivat niin ikään eksistentiaalilauseet. Hakanen erottaa kahdenlaisia lauseita, eksistentiaalisia ja normaaleja, ja hänen näkemyksensä on sikäli sopusoinnussa edellisen kanssa, että sen mukaan eksistentiaalilauseen (*autossa istuu miehiä*) »subjekti» ei voi mitenkään olla subjekti samassa mielessä kuin normaalilauseen (*miehet istuivat autossa*).

Tamperelaisen Valma Yli-Vakkurin esitelmä liittyi sekin eksistentiaalilauseisiin: milloin partitiivisubjekti on mahdollinen objektillisissa lauseissa? Tällaisten lauseiden hyväksyttävyyden ei ole vakaa asia. Yleensä ja myös Yli-Vakkurin tekemien kokeiden perusteella näyttää siltä, että partitiivisubjekti sopii objektillisiin lauseisiin kahdenlaisista syistä. Toisaalta hyväksyttävyyden riippuu verbin ominaisuuksista, toisaalta siitä, että subjektilla on piirre »kvantitatiivinen». Kvantitatiivinen spesies on tällöin definiittinen aina, kun kvantitatiivisuus vain on määriteltä, ei vain silloin, kun sitä ilmaisee lukusana tai mittayksikkö.

Mauno Koski (Åbo Akademi) esitti ehdotuksia eräiden verbijohdostyyppien semanttiseksi kuvaukseksi. Koski oli käyttänyt eräänlaisia abstraktisyntaksin tekniikan mukaisesti rakennettuja etärakenteita mutta vain kuvaustarkoituksessa, pyrkimättä ilmausten sovittamiseen muuhun kielioppiin.

Fred Karlsson (Turun Yliopisto) toi esiin mielenkiintoisia löydöksiä partisiippien ja relatiivilauseiden suhteista. Yleistihän partisiipit — *tanssiva poika, syömäni piirakka* — johdetaan samoista rakenteista kuin relatiivilauseet. Karlssonin tarkoi-

tuksena oli systemoida tämän säännön tavallisesti piiloon jääviä rajoituksia. Jotkin ovat pintakieliopin sanelemia tuotosrajoituksia, kuten se että liittotempuksia ei voi partisiippistaa (**menevä oleva poika*), tai se ettei tavata sellaisia konstruktioita kuin **hänen minun lukemani kirjansa*. Toiset taas ilmentävät suomen kieliopin yleisimpiä periaatteita: nesessiivilauseita ei esimerkiksi voi partisiippistaa (**pitämäni ostaa kirja*) aivan yleisen »kahden lauseen periaatteen» mukaan, kun relatiivilause jo sisältäisi upotetun lauseen. On myös huomattava, että partisiippiirakenteessa menneen ajan oppositiot neutraalistuvat: *tanssinut poika* ilmaisee vain yleistä mennyttä aikaa.

Risto Tuomikoski (Helsingin yliopisto) oli tarttunut adverbieihin, yleensä roska-korina pidettyyn kategoriaan. Kysymys oli lähinnä siitä, mikä adverbimuotoja *oudosti*, *oudommin*, *oudon* (*kalpea*) voitaisi aivan johdonmukaisesti nimittää sijamuodoiksi. *sti-* ja *N-*muodot, »instruktiiviset» adjektiivimuodot, kuuluvat merkitykseltään yhteen. Niitä ei voi pitää epäproduktiivisina enempää vartalon kuin pääteenkään puolesta; periaatteessa ne ovat vapaita syntagmaja.

Terttu Orpaa (Tampereen yliopisto) on tutkinut sellaisia emotionaalisia suurenteluja kuin *kauhee*, *jumalattoman suuri* jne. Näitä käytettäessä ei ole tärkeintä antaa erityistä tietoa vaan ilmentää omaa suhtautumista, John Lyonsin antonyymi-pariasteikon näkökulmasta vain tavallista suurempaa normista poikkeamista. Emotionaalisten ilmausten »mittaukseen» Orpaa soveltaa Osgoodin semanttisen avaruuden teoriaa. Ne sijoittuvat lähes poikkeuksetta asteikossa aktiivisen, suuren ja positiivisen puolelle — hyvänä esimerkkinä *kauhee tyämiäs*. Orpaa kiinnitti havainnollisesti huomiota puhetilanteen ja siinä edelleen painotuksen ja intonaation merkitykseen, asiaan, jonka käsittely jatkuvasti on perin hankalaa.

Päivien ainoa soveltavalle alueelle sijoittuva esitelmä oli Matti Leiwon (Jyväskylän yliopisto) puheenvuoro siitä,

voiko lausetajua kehittää. Samalla se hipoi transformaatiokieliopin arimpia teoreettisia perusteita. Jatkuvasti on ilmaantunut todisteita kouluun tulevien lasten kielellisen suorituskyvyn eroista ja niiden korreloitumisesta sosioekonomisiin tekijöihin. Yhtä sitovasti on kuitenkin todistettu kielellisen kyvyn kehityksen riippuminen aivojen kypsymisestä. Kompetenssi on kaikilla suunnilleen sama. Suorituserot siis johtuvat ekstralingvivististä tekijöistä, ja ainoa keino niiden tasoittamiseksi on ekstralingvististen haittojen minimoiminen. Leiwo näkee kielenkäytön normittamisen, kirjakielen suosinnan, kaavojen opettamisen ja liian aikaisen kirjoittamisen melko varmasti haittaavan lapsen kielellistä kehitystä. Lausetajua kompetenssin tasolla ei tietenkään tarvitse kehittää, mutta performanssin tasolla ehkä ennakkoluulottomat voivat tehdä jotakin. Keskustelua syntyi tutusta kiistakysymyksestä, kompetenssista ja performanssista, joista osalla yleisöä oli chomskylaisesta käsityksestä poikkeavia mielipiteitä.

Päivät saivat tamperelaisten järjestäjien mukaan odottamattoman yleisömäärän. Esimerkiksi opiskelijoiden osalta niitä voitaisiin silti laajentaakin. Esitelmöitsijöiden määrässä saivat voiton turkulaiset; varsin positiivista oli Haldur Öimin mukanaolo ja yhtä vailettavaa hänen maanmiehensä poisjääminen. Käytännön järjestelyt olivat kiitettävät; aikapula tosin oli ongelmana. On kovin optimistista odottaa suomalaisen pystyvän pitämään 15 minuutin esitelmän, vaikka yleisöllä onkin monisteensa: keskustelulle jäi enimmäkseen liian vähän aikaa. Jos päivistä tehdään jokavuotiset, onkin odotettavissa esitelmöitsijämäärän vähentymistä ja samalla perusteellisempaa syventymistä. Teemapäiviäkin voitaneen tulevaisuudessa harkita. Turku ja ensi syksy ovat odotettavissa seuraavien lauseopin päivien pitopaikaksi ja -ajaksi.

Maria Vilkuna